

„A szegedi püspök öccsét az oroszok fogságba vitték” ^[1]

„Szomorú hír Dezső öccséről. 19-én d.e. nálam járt Szabó János szalontai plébános, és elmondta, hogy Budapesten a Tisztviselőtelepen káplánkodott. Hazajövet egy asszony [a] vasúton megszólította, hová megy. Mikor azt válaszolta, hogy Szegedre, így szólt az asszony: Mondja meg a szegedi püspöknek, hogy a Dunán valaki átkiáltotta: »a szegedi püspök öccsét az oroszok fogságba vitték.« Ma reggel sok foglyot vittek át az oroszok megint a városon, katonákat és civileket vegyesen, és elfacsarodott a szívem a gondolatra, hogy Dezsőt is így hajtják valahol. És a szegény kis család!”

Bevezető

A 20. század is embert próbáló korszaka volt a történelemnek. A magyar katolikus püspököknek gyakran kellett bizonyítaniuk az elmúlt évszázadban, hogy az emberség, a katolikus és nem katolikus embertársaik melletti kiállás terén, vagy éppen az egyházellenes üldözések során méltó követői Krisztusnak.

A második világháború végén, amikor a harci események már Magyarország területén zajlottak, a katolikus papság a legtöbb esetben kitartott a hívei mellett, és csak nagyon kevesen hagyták el szolgálati helyüket, félve a közelgő frontvonalától, a háború borzalmaitól. Az előrenyomuló Vörös Hadsereget megelőzte a rossz híre, ami sokakban ébresztett aggodalmat. A papságnak és a híveknek egyaránt példát mutattak a főpásztorok, akik kivétel nélkül egyházmegyékben maradtak.

Az alábbiakban tíz dokumentumot adunk közre, amelyek nemcsak *Hamvas Endre* csanádi püspök embertársai melletti kiállásáról, hanem személyes érintettségéről is tanúskodnak, és emléket állítanak annak a mintegy félmillió magyarnak – hadifoglyoknak, német nemzetiségű magyar állampolgároknak, civileknek –, akiket mindenféle ítélet nélkül a Szovjetunióba hurcoltak kényszermunkára.

Hamvas Endre ^[2]

Hamvas Endre az Esztergom vármegyei Piskén született 1890. február 27-én. Kilencgyermekes sváb családból származott. Apját Hirsch Istvánnak, anyját Rádl Herminának hívták, a család 1904-ben változtatta a nevét Hamvasra. A gimnázium után 1909-ben került Bécsbe Hamvas Endre, ahol a Pázmáneumban és a bécsi egyetemen tanult teológiát. 1913. július 15-én pappá szentelték. Első állomáshelye Naszvad volt. 1916-tól Budapesten a Villányi úti Notre Dame de Sion Intézet házi káplánja volt. 1917-ben doktorátust szerzett. 1928-ban teológiai tanár és spirituális, majd 1930-tól prímási titkár lett. 1931-ben pápai kamarás, 1936-ban esztergomi irodaigazgató, az év júniusától esztergomi kanonok lett. Serédi Jusztinián bíboros 1940-ben kinevezte budapesti érseki helynöknek. XII. Piusz pápa akaratából 1944. március 25-én szentelték fel csanádi püspöknek. Nehéz időszakban került Szegedre. A német megszállás idején bátran kiállt a zsidók deportálása [popup title="ellen" format="Default click" activate="click" close text="PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre a szegedi zsidóság deportálása ellen. Szeged, 1986. (Különnyomat a Szegedi könyvtári műhely 1986. évi 1–2. számából). Legutóbb: PÁL JÓZSEF: Csanád egyházmegye püspökei a zsidóságért. Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Szeged, 2014."].

Magyarországon még nem ért véget a háború, amikor 1944. december 22-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány. Ugyanazon a napon jelent meg a szovjet hadsereg 0060. számú katonai parancsa, mely a közvetlen front mögötti területeken végzendő közmunkákra elrendelte az összes német származású munkaképes személy [popup title="mozgósítását" format="Default click" activate="click" close text="Részlet a katonai parancsból: „Minden német származású munkaképes személy mozgósítandó és jelentkezni tartozik: férfiak 17-től 45, nők 18-tól 30 éves korig.” PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre és a magyarországi németiség elhurcolása. A németek kollektív büntetése – tények, dokumentumok. Vigilia, 60. évf. 1995/6. szám. 415–425."].

Ezzel lényegében megindult Magyarországon az a féktelen emberrablás, amelynek több százezren estek áldozatul. Csak kevesen gondolták, hogy az a bizonyos „malenkaja rabota” nem három napig tartó kiegészítő munkát fog jelenteni, mint ahogy ígérték, hanem távol a hazától, a Szovjetunióban évekig végzett kényszermunkát.

Dorogi bányászokat szállító népesvonat (1949) ^[3]

A világháború végén, a kaotikus viszonyok közepette tíz- és százazatok voltak mozgásban, koncentrációs és hadifogolytáborokból szabadulva, vagy menekülteként otthonaikat hátrahagyva. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában fennmaradt Hamvas Endre szeged-csanádi püspök naplója, amelyet 1944 szeptemberében kezdett írni, és 1945 októberéig rögzítette benne az [popup title="eseményeket" format="Default click" activate="click" close text="A kéziratot Zombori István gondozza, és a METEM remélhetőleg 2017 végéig ki is fogja adni. <https://www.facebook.com/nemzetiemeleketbizottsaga/posts/1682794691933923> (Letöltés ideje: 2017. február 5.)"]. Ez a 200 oldalas napló hiteles leírata a Vörös Hadsereg magyarországi és szegedi tevékenységének, a világháború utolsó és a felszabadulás első hónapjainak. Hamvas Endre 1945. február 20-án arról írt naplójában, hogy a szerbek közel másfélszer istenségtísi bukovinai székely [popup title="menekültet" format="Default click" activate="click" close text="LŐRINCZ IMRE: A bukovinai Istenségtístől a völgyesi Majosig. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1986 /Tények és tanúk./] vasúti kocsikban áttoltak Szegedre. A pályaudvaron fáztak, éheztek, köztük 29 felnőtt beteg, 25 gyermek beteg, 100 egy éven aluli gyermek, 14 várandós anya volt. Bánhidi László móravárosi káplán és a kalocsai irgalmas nővérek igyekeztek sorsukon segíteni, a [popup title="Nemzeti Segély Bizottság" format="Default click" activate="click" close text="Az MKP KV indítványára a Nemzeti Bizottság 1945. január 9-én alapította meg a Nemzeti Segélyt. Kezdetben négy párti irányítás és ellenőrzés alatt működött (FKP, MKP, NPP, SZDP). Pár hónap alatt országos népmozgalommá vált. Legfőbb célja a gyermekvédelmi tevékenység, a rászoruló családok megsegítése volt."] pedig élmezőnyben [popup title="öket" format="Default click" activate="click" close text="Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3. (Hálózati, operatív és vizsgálati iratok) 1. (A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék) 5. (Operatív dossziék) O-12817/5. Hamvas Endre iratanyaga."].

Hamvas Endrének azonban nemcsak a rövid időre Szegeden rekedt bukovinai székelyekért kellett aggódnia, hanem 1944 decemberétől a Vörös Hadsereg által összefogdosott és elhurcolt magyarországi németekért is. Ezért írt levelet Vas Zoltánnak, a Magyar Kommunista Párt politikai megbízottjának 1945. január 11-én, aki ezérett utazott le Szegedre. (Lásd az 1. és a 2. számú dokumentumot!)

A dorogi Reimann-altáró (1949) ^[4]

Nem ez volt az első alkalom, amikor üldözött embertársait védte. 1919-ben, a Tanácsköztársaság bukása után cikket írt a Szovjet-Oroszországból hazatért magyar hadifoglyok érdekében, akiket kommunistáként börtönbe vetettek. Ugyanekkor szülőfaluja, Piszke direktóriumi elnöke, Király Mátyás kőfaragó mentesítése érdekében is közbenjárt a képviselőházban. „*Megtettem, amit tehettem*” – írta egy későbbi levelében a kommunista [popup title="Vas Zoltánnak" format="Default click" activate="click" close text="Vas (Weinberger) Zoltán (1903–1983) kommunista politikus, újságíró. Jómódú zsidó családból származott. 1919-ben csatlakozott a kommunistákhoz. A Horthy-korszakban börtönben vagy emigrációban volt. 1940-ben a Szovjetunióba távozott, ahonnan 1944 végén szovjet katonatisztként tért

haza. A Rákosi-korszakban fontos gazdaságpolitikai hivatalokat viselt, pl. a Gazdasági Főtanács (1945–1949) és az Országos Terhivatal vezetője volt (1949–1953). A kommunista párt legbefolyásosabb tagjai közé tartozott. 1953 után Nagy Imre köréhez csatlakozott. 1956-os szerepvállalása miatt kiszorult a politikából.]] (Lásd az 1. számú dokumentumot!)

A püspök tehát bátran kiállt a segítségre szorulókat érdekelében, akár kommunistákról, akár zsidókról, akár magyarországi németekről vagy felvidéki magyarokról[popup title="volt szó" format="Default click" activate="click" close text="PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre csanádi püspök és a magyarországi németek kitelepítése. Magyar Szemle, 1993. 12. sz. 1298–1307. Továbbá PÁL JÓZSEF: Hamvas Endre csanádi püspök és a felvidéki magyarok (1945–1948). Magyar Szemle, 1994. 9. szám. 990–999.].

Azt azonban ő sem gondolta, hogy hamarosan családján keresztül személyesen is érintetté válik a nagy kataklizmában. 1945. február 20-án bejegyezte naplójába, hogy szomorú hírt kapott. Dezső nevű öccsét, aki a dorogi szénbányában dolgozott, az oroszok elhajtották „málenkij robotra”. A püspök a zaklatott időkben igyekezett ellenőrizni az információt, ezúttal újsághirdetést adott fel, hogy jelentkezzen, aki tud valamilyen hírt a testvéréről. Egy tanú készségesen igazolta is a bizonytalan hír valóságát. (Lásd az 3. számú dokumentumot!)

Innentől már nemcsak emberbaráti, keresztény kötelessége volt a püspöknek a segítségnyújtás, hanem a családi kötelék miatt testvérét is mentenie kellett. Március 7-én levelet írt Balogh István [popup title="államtitkárnak" format="Default click" activate="click" close text="Balogh István, Balogh páter (1894–1976) római katolikus pap, kisgazdapárti politikus. Temesvárot teológiát végzett, pappá szentelték (1918), káplán, majd Szeged-alsóközponti plébános volt. A FKGP szegedi szervezetének megszervezője (1944. november), a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagja, a miniszterelnökség államtitkára (1944. december 23 – 1947. május 31.). Egyik aláírója volt a moszkvai fegyverszüneti szerződésnek (1945. január 20.). 1946 tavaszától a FKGP Politikai Bizottságának tagja, a FKGP főtitkára (1947. február 19 – június 3.), majd kilépett a pártból. Megalakította az ellenzéki, polgári, liberális Független Magyar Demokrata Pártot (Balogh-párt), 1949 tavaszán pártjával csatlakozott a Függetlenségi Népfronthoz. Részt vett a pápi békeomozgalm megalakításában (1950). Visszatért az egyházi szolgálatba, az 1950-es években vidéki plébános, majd a budapesti belvárosi Szt. Mihály-templom lelkésze (1962–1976).]] és Dálnoki [popup title="Miklós Bélának" format="Default click" activate="click" close text="Dálnoki Miklós Béla (1890–1948) vezérezredes, miniszterelnök. A kőszegi katonai reáliskola, majd a Ludovika Akadémia elvégzése után 1910-ben avatták hadnaggyá. Az első világháborúban vezérkari tiszt. 1933–1936 között Berlinben katonai attasé. 1939-ben a 2. lovas dandár, 1941-től a gyorsadtest, 1942-től a kolozsvári IX. hadtest parancsnoka, majd a kormányzó főhadsegéde és katonai irodájának vezetője. 1944-ben az I. hadsereg parancsnoka. A nyilas-puccs után (1944. október 15.) szűkebb törzsével átment a Vörös Hadsereghez. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották, majd a december 22-én megalakult Ideiglenes Kormány miniszterelnöke lett. Az 1947. évi választásokon nem indult, de a parlamentbe bejutott. Később mandátumától törvénytelenül megfosztották. Visszavonult a közéletől, politikailag teljesen elszigetelődött.], az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökének is. Elgondolkodtató a püspök néhány sora: „*Nagyon kérek kegyelmes Uram, szólalj fel a szegény dorogi bányamunkások szabadon bocsájtása érdekében, és ha ez nem lehetséges, legalább öcsém kiszabadítása érdekében, mert nagyon féltém őt. 6 gyermeke van, a 7-ik úton. Politikával sohasem foglalkozott, a nyilasoknak velem együtt ellenfele volt. Ha kiszabadul, egyelőre ide jöhet hozzám és én kezeskedem érte, hasonlóképpen kezeskedném barátjaért is, Zorkó Rezső dorogi művezetőért is, aki biztosan Délegyházán van fogságban...*” (Lásd a 4. és 5. számú dokumentumot!)

Balogh páter választát nem ismerjük, de március 15-én Szegeden járt és a püspökkel is [popup title="találkozott" format="Default click" activate="click" close text="ÁBTL 3.1.5. O–12817/5. Hamvas Endre iratanyaga.]. Valószínűleg sokat nem tudott ígérni Hamvas Dezső ügyében, mert a püspök naplója csak a látogatás tényét örökítette meg. A miniszterelnök azonban valóban közbenjár a csanádi püspök öccsének érdekében. Még március 13-án válaszolt Hamvas Endrének, és megígérte, hogy megkeresi a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot Hamvas Dezső és Zorkó Rezső kiszabadítása érdekében. Egyidejűleg levelet írt [popup title="Gyöngyösi János" format="Default click" activate="click" close text="Gyöngyösi János (1893–1951) az Ideiglenes Nemzeti Kormány külügyminisztere (1944. december 22 – 1945. november 15.). A moszkvai fegyverszüneti egyezmény egyik aláírója 1945 januárjában. Külügyminiszter maradt a Tildy-, majd a Nagy Ferenc-kormányban is. 1946–1947 között a magyar delegáció vezetője a párizsi békekonferencián. 1947 augusztusától haláláig a Pénzügyminiszeri Központ elnöke.] külügyminiszternek: „*Hamvas Dezső, öccse Hamvas Endre csanádi püspöknek, s akinek a kiszabadítására kormányzati szempontból nagy súlyt helyezek.*” (Lásd a 6. és 7. számú dokumentumot!)

Nem tudhatjuk, hogy végül kinek a közbenjárása segített, de 1945. március 19-én a püspök örömmel írta le naplójában, hogy Dezső öccse otthon van a családjánál. (Lásd a 8. számú dokumentumot!)

Az iratokból nem derül ki, hogy elengedték-e, vagy elszökött, de végül szerencsésen hazatérhetett. Nemcsak ő menekült meg, hanem barátja, Zorkó Rezső is, akiről a Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1952 májusában hírt adott, igaz negatív összefüggésben, ugyanis őt és egy társát tették felelőssé a dorogi bányánál a teljesítmény lemaradása miatt: „... hozzájárultak azonban a szállítás körül gyakran előforduló karambokok is. Ezekért pedig elsősorban Zorkó Rezső üzemvezető és Balogh Sándor gépmester a felelős. Május 1-én például az ő jelenlétükben, de figyelmetlenségük miatt ment tönkre két mozdony [popup title="áramszedője" format="Default click" activate="click" close text="Komárom Megyei Dolgozók Lapja. A Komárom megyei pártbizottság lapja. 1952. május 14. 39. sz.].”

Hamvas Dezső és Zorkó Rezső „málenkij robot”-tal kapcsolatos története tehát 1945. március közepén szerencsésen lezárult. Hazatérésük után számukra egy új történet vette kezdetét. Társaik, a közel 500 Dorog környéki bányász és földműves „kis munkája” sajnos nem ért véget 1945 márciusában. Pedig Hamvas Endre csanádi püspök mellett mások is kiálltak az érdekükben. A kesztőlci jegyző és bíró, valamint a helyi kommunista és a szociáldemokrata párt titkára, illetve elnöke fordult levéllel a Szabad Szakszervezetek Vezetőségéhez, amelyben az elhurcoltak szabadon bocsátását kérték. Mint írták: „... sem a nyilas, sem más fasiszta pártnak tagjai nem voltak, a karácsonyi ünnepek alkalmával örömlükben a Vörös Hadsereg tagjait a legszívélyesebben megvendéglő demokratikus gondolkozású dolgozó szegény munkás emberek.” (Lásd a 9. számú dokumentumot!)

A kérésnek lett folytatása, ugyanis Csaplár Péter, a Szakszervezeti Tanács Közlekedésügyi titkára panaszlevéllel fordult a Magyar Külügyminisztérium Hadifogoly Nyilvántartóhoz/ Osztályához a dorogiai és kesztőlciak miatt. (Lásd a 10. számú dokumentumot!)

A beérkező levelek az iratanyagban fennmaradtak, de kimenő válaszlevélnek, intézkedésnek nincsen nyoma.

Kesztőlci bányászok az 1930-as években

Sajnos máig sem kellőképpen feldolgozott, hogy mi történt Kesztőlcön a világháború utolsó napjaiban. A Vörös Hadsereg alig egy-két kilométerre a front mögött megszervezte több száz munkaképes férfi elhurcolását. A kesztőlci bányászok hiánya érződött a Dorogi-medencében a szénbányászat újraindításánál is. Az otthon maradtak nem tudtak semmit arról, hogy mi történt az elvitt férfiakkal. A hetek múlva megszökött vagy betegen visszatért emberek számoltak be sorstársaik tragédiájáról. Az elhurcolt kesztőlciakat eleinte azzal hitegették, hogy csak igazolványt kapnak, amivel szabadon közlekedhetnek, de egyre inkább távolodtak a Piliستől. Erzsébet már fehérpártizánként kezelték őket, majd szigorú őrizet alatt vezették őket Bajára és tovább Szegedre, végül Temesvárra. A gyűjtőtáborban hastífusz és vérhasjárvány tört ki. „*Reggelként kocsival vitték ki a halottakat a kiásvott gödrökbe, aki túlélte, 1945 tavaszán kivitték a Szovjetunióba.*” A kényszermunkából csak 1947-ben érkeztek vissza azok, akik „teljesítették azt a kis munkát” a Szovjetunióban. A faluban maradt lakosság is sokat szenvedett. 1945. február 4-én az egész falut kitelepítették Piliستévre, csak egy hónap múlva térhettek vissza a kifosztott [popup title="településre" format="Default click" activate="click" close text="MAREK VIKTOR: A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, 2012, 96. http://real-phd.mtak.hu/2152/Marek%20Viktor_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (Letöltés ideje: 2017. február 5.)]. Hamvas Endre csanádi püspök 1945. március 20-án feljegyezte naplójában, hogy nála járt Köves György dorogi kántor, aki elbeszélte a környék szenvedéseit, és beszámolt az [popup title="éhségről is" format="Default click" activate="click" close text="ÁBTL 3.1.5. O–12817/5. Hamvas Endre iratanyaga.].

Az itt közölt, különböző levéltárakban őrzött iratok nemcsak a témájuk miatt, de az iratkezeltekétek tekintetében is szorosan összetartoznak. A dokumentumok közreadásával kívánok fejtegetni a „málenkij robot” minden magyar áldozatának.

A témára vonatkozó szakirodalomban egymástól eltérő adatok szerepelnek a második világháború alatt és után a Szovjetunióba hurcolt magyar állampolgárok számáról. Stark Tamás, a kérdés egyik avatott kutatója szerint a korabeli Magyarország területéről 600–700 000 ember került szovjet hadifogságba, akik közül a civilként elhurcoltak száma az erdélyiek és a felvidékiek nélkül 150–200 000-re [popup title="tehető" format="Default click" activate="click" close text="STARK TAMÁS: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Lucidus Kiadó, Bp., 2006, 110. "]. Bognár Zalán szerint Magyarország trianoni területéről mintegy 150–170 000 férfit vittek el civilként szovjet hadifogságba. Kárpátaljáról 30–40 000, túlnyomórészt magyar, kisebb részben német férfit [popup title="hurcoltak el" format="Default click" activate="click" close text="BOGNÁR ZALÁN: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum Kiadó, H. n., 2010, 46–51. "]. Varga Éva Mária a korabeli forrásokat elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az akkori Magyarország területéről szovjet fogságba összesen 555–565 000 magyar állampolgár kerülhetett, akik közül mintegy 100–110 000 lehetett a mai országterületről elhurcolt polgári személyek [popup title="száma" format="Default click" activate="click" close text="VARGA ÉVA MÁRIA: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956). Pannonica Kiadó, Bp., 2010, 322. "]. A szovjet nyilvántartásokba 500–520 000 magyar került be hadifogolyként, kb. 35 000 fő pedig internáltként. Az, hogy a hadifogolyként kezelték között hány polgári személy volt, az orosz levéltári forrásokból nem [popup title="derül ki" format="Default click" activate="click" close text="Uő: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953). ROSSZPEN–MKTTK, Moszkva–Budapest, 2006, 31. o. "]. Az orosz levéltárosok néhány évvel később, 2009-ben már 64 957 magyar elhunyat [popup title="tartottak nyilván" format="Default click" activate="click" close text="Uő: Magyarok szovjet hadifogságban... 187–188. "].

Általános Szerződési Feltételek

Dokumentumok

1.

Hamvas Endre csanádi püspök levele Vas Zoltánhoz, a Magyar Kommunista Párt politikai megbízottjához a magyarországi német lakosság elhurcolása ügyében

Szeged, 1945. január 11.

A C S A N Á D I P Ü S P Ö K T Ő L

2933. szám.

1944

Vas Zoltán Úrnak,
politikai megbízott.
Szeged.-

Igen Tisztelt Uram!

Azon bizalommal, melyet nálam tett megtszítelő látogatásából merítettem, kérem jelen soraim meghallgatását.

Viszik németajkú, sőt csak német nevű és németül nem is tudó híveimet front mögötti szolgálatra, sőt talán Oroszországba is. Síró szülők fordulnak hozzám közbenjárásért, kik leányaikat féltik, feleségeik, kik német nevű férjükért aggódnak vagy megfordítva. Lelkipásztorok számolnak be a nagy rémületről, mely híveik közt uralkodik. Elekről jelentik, hogy még a [popup title="Bunddal" format="Default click" activate="click" close text="Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn, azaz Magyarországi Németek Népi Szövetsége. 1938-ban alakult meg, és a Harmadik Birodalom érdekeit képviselte Magyarországon."] szemben alakult „[popup title="Hűség-mozgalom" format="Default click" activate="click" close text="Hűségmozgalom, németül Mit Treue zum Vaterland, azaz Hűséggel a Hazához. 1942-ben alakult meg a hazai németek önvédelmi mozgalmaként a Volksbund egyszemélyével szemben."]” tagjait sem mentesítik, akik pedig azért nem menekültek el, mert német létükre is bíztak az elismerésben a magyar hazához való ragaszkodásért és a náccikkal szemben való bátor ellenállásért.

Akik érzésben is németek voltak, azok elmenekültek, akik itt maradtak, a magyar haza fiainak érezték magukat. Azt pedig mondanom sem kell, hogy a német név vagy származás még nem jelenti a német közösséghez való tartozást. Hisz Leiningen és Pöthenberg is német nevűek voltak, és mégis magyar vértanúk lettek Aradon.

Itt Szegeden meg éppen nincsenek németek. Akik német nevűek, sokszor már generációkon át magyar anyanyelvűek. Most mégis minden tiltakozás ellenére németeknek nyilvánítják őket.

Itt Szegeden egy papom úján közbenjártam egy gimnazista leányért. A behívásokat eszközlő szegedi bizottság egyik tagja ugyan jóindulattal és megértéssel hallgatta meg küldöttemet, de azt mondta, nem tehet semmit. Egy megjegyzést is tett, melyet nem akarok szó nélkül hagyni, ti., hogy a „papság nem szólalt fel, mikor a kommunistákat üldözték.”

A valóság az, hogy én például ismételtelen felszóltam kommunisták érdekében.

A falumbeli direktorium elnökét, Király Mátyás piszei kőfaragót 1919-ben internálták, és én elmentem a képviselőházba, felkerestem ismerős képviselőket és kértem őket, intervenáljanak érdekében. Akkor 29 éves hitoktató voltam, mégis megtettem, amit tehettem, és nem egészen eredmény nélkül. (Király Mátyással azóta is jó barátságban vagyok.)

Ugyanakkor cikket írtam a pénzügyi kórház (Bp., Fehérvári út, Ericsson gyár) kommunistáiért. Ezek a kórház ápolói voltak, akiket kórházi látogatásaim alkalmával ismertem meg. Egyik látogatásom alkalmával a kórház kapujában katonai őrséget találtam, mely nem akart beengedni. Csak nagy nehezen, miután az udvaron levő betegek is igazoltak, tudtam bejutni, és ott az ápolók egy része – a világháború sebesültjei, Oroszországból hazakerült hadifoglyok – panaszkodtak, hogy mint kommunistákat, szigorú zár alá vették őket és el fogják szállítani Fehérvárra. Másnap a fent jelzett cikket érdekükben megírtam és átvittem az Új Nemzedéknek, akkor [popup title="Milotay lapjának" format="Default click" activate="click" close text="Milotay István (1883–1963) szélsőjobboldali újságíró, politikus, író.], mely azt ugyan nem közölte, de a helyzetben enyhülés állott be.

Ugyanebben a kórházban elmondta nekem egy beteg katona, hogy tanúja volt, miként bántak a Hadik-kaszárnya pincéjében úgynevezett fehér tisztek és katonák a volt belügyi népbiztos feleségével, akit valahol meglestek, autóra kényszerítettek és a kaszárnyába hoztak. A dolgot Lepold kanonok útján azonnal jelentettem [popup title="Csernoch primásnak" format="Default click" activate="click" close text="Csernoch János (1852–1927) 1913-tól esztergomi érsek, bíboros-hercegprímás.], aki ennek következtében megtagadta a már kitűzött zászlószentelést azon mozgalomnak, melynek az említett tisztek is tagjai és követői voltak.

Ismétlem, akkor csak fiatal 29 éves hitoktató voltam, de az igazságtalan bánásmód ellen hivatásérzetből a kommunistákat is védeni törekedtem.

A zsidók gettóba szorítása és deportálása ellen is erélyesen felléptem.

Ezen előzmények után felbátorítva, sőt kötelezve érzem magamat, hogy szót emeljek saját híveim érdekében is, mikor azok hibájukon kívül szenvednek. Én papjaim útján arra buzdítottam őket, hogy ne meneküljenek az oroszok elől, nem lesz bántódásuk, ne higgyenek az ellenkező propagandának. És most szemrehányást kapok ezért azoktól, akiket német származásuk miatt behívnak és elvisznek.

Nagyon kérem tehát, méltóztassék nagy befolyását az orosz hatóságoknál érvényesíteni oly irányban, hogy német származása vagy német neve miatt, ha egyébként nem vétett, se Szegeden, se másutt, senkit ne háborgassanak. Hiszem, hogy kérésem megértő teljesítése nagyban fogja szolgálni az ügyis sokat szenvedett lelkek megnyugvását.

Szeged, 1945. jan. 11. [körpecsét] Őszinte tisztelettel
Dr. Hamvas Endre
csanádi püspök

Jelzet: PIL I. 274. f. 7. cs. 14. őe. – Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Pártok, Magyar Kommunista Párt, Főtitkársági iroda, titkárok. – Eredeti, gépelt, aláírással.

2. Vas Zoltán levele Gerő Ernőnek szegedi útjáról Szeged, 1945. január 12.

Kedves Gerő Elvtárs!

Szegedi megbízatásomat részben eredményesen elintéztem. Egyelőre megszűnnek a további sorozások. Már ideérkeztemkor is volt részleges ilyen intézkedés. Ma átutazom, útban Budapestre, Kiskunhalasra és megpróbálom kiemelni onnan azokat, akiket erre érdemesnek tartok, de akiket oda már elvittek.

De mert a kérdés nem nyert végleges elintézést sem itt, sem az országban, az itteni városparancsnok kérését is tolmácsolom, magam is feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a front magyarázatokat adjon ki ismert rendeletéhez, ugyanis az annyira széles jogokat ad a sorozóknak, és annyira nem értik a magyar viszonyokat, hogy soroznak boldog, boldogtalant, akiről feltételezik, hogy a neve német. Itt hagynak, mindenki fasisztát, még ha német is, de a neve magyar. Egészen fantasztikus túlkapások történtek. Hárman öngyilkosságot követtek el. Köztük egy párttagunk, Ditzfalusi rendőrfőkapitány fia úgy menekült eddig meg, hogy megszökött. S hogy milyen volt a hangulat, jellemzi az is, hogy a püspök levéllel fordult hozzám, amit csatolok. Megjegyzem azonban, hogy az a látogatás, amire a püspök hivatkozik, nem most volt, hanem első idejövetelemkor, amikor nem engedtem az apácákat, stb.

Egyébként, amint írtam, közel harminc órás út után érkeztem ide. Átlok ezek az autók. Feltétlenül beszélni kell ezekről [popup title="Szu.val" format="Default click" activate="click" close text="Azaz: Szovjetunióval. "]. Nem azért kaptuk, hogy legfeljebb embereink sírjává váljanak. Ez a G[ép]k[ocs]i legszemérmertlenebb félrevezetése. Nézzétek, én tényleg egy makkegészséges fiatalember vagyok, de ami velem történt, megtörténhetik a Révaival, veled és a ti egészségi állapotok tényleg és sajnos nem a legkiválóbb. De szenvednek tőle az ügyek is. Ha idejében ideérkeztem volna, megakadályozhattam volna még a már elszállított csoport magyarjainak is az elvitelét. Ehelyett kinn fagyoskodtam tíz defekt után a tizenegyedikkel egy szabad térségen. Majd megvett Isten hidege, s csak csoda, hogy eljutottam Szegedre.

Egyébként tegnap részt vettem az itteni titkárság formális alakuló ülésén. [popup title="Szirmai" format="Default click" activate="click" close text="Szirmai István (1906–1969) kommunista politikus, szerkesztő, az MSZMP KB, majd az MSZMP Politikai Bizottságának tagja.] Jitt a fej és nem [popup title="Keresztes" format="Default click" activate="click" close text="Keresztes Mihály (1902–1984) asztalos, újságíró, szociáldemokrata majd kommunista politikus, 1945–1947 között Békés vármegye főispánja.]. De az a véleményem, hogy Szirmai többet ér, mint amennyire ma még értékeljük.

Amint írtam, még ma tovább utazom Pestre. Onnan részletesen írok, illetve egy éjszakára majd lejövök Debrecenbe. Addig is, a viszontlátásig szeretettel ölel téged is, Révait, s Mihályt is.

Zoltán

Szeged, 1945. 1. 12.

Jelzet: PIL I. 274. f. 7. cs. 14. őe. – Gépelt másolat aláírással.

3. Részlet Hamvas Endre csanádi püspök naplójából Szeged, 1945. február 20. és 23.

– részlet –

Febr. 20.
[...]

Szomorú hír Dezső öcsémről. 19-én d.e. nálam járt Szabó János szalontai plébános, és elmondta, hogy Budapesten a Tisztviselőtelepen káplánkodott. Hazajövet egy asszony [a] vasúton megszólította, hová megy. Mikor azt válaszolta, hogy Szegedre, így szólt az asszony: Mondja meg a szegedi püspöknek, hogy a Dunán valaki átkiáltotta: „a szegedi püspök öccsét az oroszok fogságba vitték.” Ma reggel sok foglyot vittek át az oroszok megint a városra, katonákat és civileket vegyesen, és elfacsarodott a szívem a gondolatra, hogy Dezsőt is így hajtják valahol. És a szegény kis család!

[...]
Febr. 23.

Az újságban hirdtettem, hogy az az úr, aki Dezsőtől üzenetet hozott, jelentkezék. Jelentkezett is, neve Leikauf Ágoston, Szeged, Somogyi telep 10. utca 589, ny. csongrádi főszámvevő. Elmagyarázta, hogy Dezsőt Százhalombattán többedmagával rakodásnál használták az oroszok, [és] noha elengedték, reggel újra jelentkeznie kellett. Ételről nem gondoskodtak. Kegyelemkenyéren éltek.

Jelzet: ÁBTL 3.1.5. O–12817/5. 162-164. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Hálózati, operatív és vizsgálati iratok, A központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, Operatív dossziék, Hamvas Endre iratanyaga. – Eredeti, kézzel írt, aláírás nélkül.

4.
Hamvas Endre csanádi püspök levele Balogh István államtitkárhoz
öccsének, a szovjetek által málenkij robotra elhurcolt Hamvas Dezsőnek a kiszabadítása érdekében

Szeged, 1945. március 7.

M Á S O L A T

Kedves Államtitkár Úr!

A múltkor terheltem levelemmel öcsém ügyében, aki orosz fogságba került. Most egész biztos helyről megtudtam a következőket:

Dorogról 500 munkást vittek el, köztük öcsémet, Hamvas Dezső gépmestert. Ercsibe vitték őket, ahol kb. egy hét múlva, jan. 10. körül, két csoportba osztották őket, egyik csoportot Félegyházára vitték, onnan üzent nekem öcsém barátja, Zorkó Rezső művezető, a másik csoportot valószínűleg Kecskemétre, és ebben van öcsém. Úgy kezelik őket, mint a katonai hadifoglyokat, pedig békés polgárokként kerültek orosz kézre. A miniszterelnök úrnak is írtam a dorogi bányászok érdekében, de különösen öcsém, és ha lehetséges, Zorkó kiszabadítása érdekében, ide jöhetnének Szegedre és én kezeskedném értük. Kérem, támogassa kérésemet.

Főpásztori üdvözléssel
Szeged, 1945. március 7.

+András
püspök

Jelzet: PIL I. 274. f. 17. cs. 22. öe. 024/1945. – Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Pártok, Magyar Kommunista Párt, Tömegszervezetek osztálya, sportosztály, Hadifoglyok, internáltak, közmunkára elszállítottak névsorai. – Gépellt másolat aláírással.

5.
Hamvas Endre csanádi püspök levele Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz
öccsének, a szovjetek által málenkij robotra elhurcolt Hamvas Dezsőnek a kiszabadítása érdekében

Szeged, 1945. március 7.

Kegyelmes uram!

Engedd meg, hogy egy nagy kéréssel alkalmatlankodjam. Öcsémet, Hamvas Dezső dorogi gépmestert, kb. 500 munkás társával dec[ember] végén vagy jan[uar] elején az oroszok Ercsibe hozták. Itt maradtak kb. egy hétig és innen üzent is, hogy dolgoztatják és éheznek. Azután kettéosztották a csapatot és [a] hadifoglyok közt kezelték őket. Velük együtt szigorúan felügyelve rájuk. Az egyik rész Délegyházára került, a másik alighanem Kecskemétre. Öcsém ebben a másik csoportban van, mint megtudtam a félegyházi csoportnak egyik tagjától, aki onnan üzent. Nagyon kérek kegyelmes Uram, szólal fel a szegény dorogi bányamunkások szabadon bocsájtása érdekében, és ha ez nem lehetséges, legalább öcsém kiszabadítása érdekében, mert nagyon félttem őt. 6 gyermeke van, a 7-ik úton. Politikával sohasem foglalkozott, a nyilasoknak velem együtt ellenfele volt. Ha kiszabadul, egyelőre ide jöhet hozzám és én kezeskedem érte, hasonlóképp kezeskedném barátjáért is, Zorkó Rezső dorogi művezetőért is, aki biztosan Délegyházán van fogságban, a gazdasági leánynevelő intézetben.

Fogadd, kérlek Kegyelmes Uram őszinte tiszteletem igaz kifejezésé, mellyel vagyok

Szeged, 1945. március 7.

híved
Dr. Hamvas Endre
Csanádi püspök.

Nagyméltóságú
Dálnoki Miklós Béla
úrnak, miniszterelnök

Szeged

Jelzet: MNL OL XIX-A-1-j-XXIX-549/1945. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, A központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek iratai, Miniszterelnökség, Általános iratok. – Eredeti, gépellt, aláírással.

6.
Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez
Hamvas Endre csanádi püspök öccsének, a szovjetek által málenkij robotra elhurcolt Hamvas Dezsőnek a kiszabadítása érdekében

Debrecen, 1945. március 13.

Magyar Miniszterelnökség
549/1945. M.E.

Hamvas Dezső dorogi gépmestert, kb. 500 munkás társával együtt december végén vagy január elején az oroszok Ercsibe, majd onnan tovább Félegyházára, illetőleg Kecskemétre vitték.
Hamvas Dezső öccse Hamvas Endre csanádi püspöknek, s akinek a kiszabadítására kormányzati szempontból nagy súlyt helyeznek.
Kérem Miniszter Urat, hogy mielőbbi hazaengedése érdekében a szükséges lépéseket megtenni szíveskedjék.

Debrecen, 1945. március 13-án.

Mi

miniszterelnök

dr. Gyöngyösi János úrnak,
magyar külügyminiszter,

Debrecen

Jelzet: MNL OL XIX-A-1-j-XXIX-549/1945. – *Eredeti, gépelt, aláírással.*

7.

Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök válaszelevele Hamvas Endre csanádi püspöknek öccse kiszabadítása ügyében

Debrecen, 1945. március 13.

Debrecen, 1945. március 13-án

KEDVES BARÁTOM!

Öcséd, Hamvas Dezső dorogi gépmester érdekében hozzám intézett nagybecsű leveledet megkaptam. Nyomban érintkezésbe léptem a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal, s tőlük mind öcséd, mind Zorkó Rezső dorogi művezető mielőbbi hazaengedését kértem. Abban a reményben, hogy közbenjárásom kedvező eredményéről mielőbb értesítést küldhettek, vagyok

Őszintén tisztelő híved

Mi
miniszterelnök

Nagyméltóságú és főtisztelendő
dr. Hamvas Endre úrnak,
csanádi püspök

Szeged

Jelzet: MNL OL XIX-A-1-j-XXIX-549/1945. – *Eredeti, gépelt, aláírással.*

8.

Részlet Hamvas Endre csanádi püspök naplójából

Szeged, 1945. március 19.

– részlet –

Márc. 19.

Hír érkezett Dezső öcsémről: otthon van a családjánál. Az ő csoportját Ercsiből Budapestre vitték a hídépítéshez, onnan vagy megszökött, vagy hálával hazaküldték. Egy földdeáki asszony üzente ezt Rátkay [popup title="káplánna" format="Default click" activate="click" close text="Rátkai Ödön (1921–1997) lelkész, tanár, 1944 és 1952 között katolikus segédlelkész a Csanádi Püspökségen.], aki itt járt. Az asszony veje, szintén dorogi munkás és Dezső vele ment és érkezett haza vagy két hete. Ugyanezt a hírt megerősítette Kovács I. éves teológus, kit elküldtem, hogy nyomozzon utána. Budafokon mondták neki, hogy Dezső hazament.

[...]

Jelzet: ÁBTL 3.1.5. O-12817/5. 162-164. – *Eredeti, kézzel írt, aláírás nélkül.*

A kesztőlci előjáróság és a Nemzeti Bizottmány levele a Szabad Szakszervezetek Vezetőségének a községből elhurcoltak szabadon bocsátása érdekében

Kesztőlci, 1945. május 14.

A Szabad Szakszervezetek Vezetőségének

Budapest,

Kesztőlci község a Vörös Hadsereg bevonulásával 1944. december 25-én felszabadult, s ezt követően, 1944. december 30-án az akkor itt volt katonai parancsnok felhívta a lakosságot, hogy minden 17–47 éves férfi jelentkezzen a parancsnokságon. Az ott jelentkezett férfiakat a szomszédos Csér községbe irányították azzal, hogy ott igazolványokat fognak kapni, mellyel munkahelyüket zavartalanul felkereshetik. A község lakossága ugyanis bányamunkásokból áll, akik a Dorog községben lévő szénbánya üzeménél dolgoztak. Az így elvitt férfiak Cséven nem lettek igazolvánnyal ellátva, hanem katonai őrizet alatt – mintha katonai foglyok, nyilasok vagy Volksbundisták lettek volna – Sós-kútra, onnan Ercsibe, majd Bajára meneteltek, és végül Temesvárra, egy részük pedig Temesvárról Makóra és Szegedre különféle internálótáborokba lettek internálva, és a mai napig vissza nem tértek családjukhoz. A fentiek szerint elvitt férfiak szegény bányamunkások – akik legnagyobb részt tagjai voltak a szakszervezetnek –, kevés számban pedig földművesek és valamennyien szlovák ajkúak, akik örömmel várták a bevonuló Vörös Hadsereget, most pedig családjuk itt áll minden kereset és megélhetési lehetőség nélkül. Az így kereső nélkül maradt családok helyzetét súlyosbítja az is, hogy községünk 3 hónapon át hadszíntér volt, aminek következtében a község lakosságának majdnem mindene elveszett.

A fentiek előadása után csatoljuk az elvitt férfiak névsorát, és egyben igazoljuk, hogy a névsorban foglaltak sem a nyilas, sem más fasiszta pártnak tagjai nem voltak, a karácsonyi ünnepek alkalmával örömeikben a Vörös Hadsereg tagjait a legszívélyesebben megvendéglő demokratikus gondolkozású dolgozó szegény munkás emberek, akik baloldali érzésüknek azzal is kifejezést adtak, hogy a Szálasi-kormány felhívására az egész községből egyetlen katona sem vonult be, sem leventék, sem más férfiak Németországba való távozás céljából – felhívás dacára – a községet el nem hagyták, miért is nélkülöző családjuk, valamint a bányauzem érdekében kérjük, hogy mielőbbi szabadon bocsátásukat hathatósan előmozdítani szíveskedjék.

Kesztőlci, 1945. május 14.

Kesztőlci község előjárósága:

[olvashatatlan aláírás]

[olvashatatlan aláírás]

jegyző

[pecsét]

bíró

Kesztőlci község nemzeti bizottmánya:

Fekete
Kommunista Párt titkára
[pecsét]

[olvashatatlan aláírás]
Szociáldemokrata Párt elnöke
[pecsét]

Jelzet: MNL OL XIX–J–1–q–27891pol./1945. – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Államigazgatás felsőbb szervei, Külügyminisztérium, Hadifogoly Osztály. – Eredeti, gépelt, aláírással.

Csaplár Péternek, a Szakszervezeti Tanács Közlekedésügyi titkárának panaszlevele a Magyar Külügyminisztérium Hadifogoly Nyilvántartójához a szovjetek által málenkij robotra elhurcolt kesztőlci lakosok ügyében

Szeged, 1945. május 16.

SAKSZERVEZETI TANÁCS
Budapest, VIII., Fiumei út 4.

Budapest, 1945. május 16.

T.

Magyar Külügyminisztérium Hadifogoly
nyilvántartó,

Budapest,

A Szakszervezeti Tanács részéről felterjesztjük Kesztőlci község panaszát és kérjük ennek sürgős kivizsgálását az orosz hatóságok bevonásával. A panasz szerint a község lakóiból a névsor szerint 254 munkást vittek el az orosz hatóságok. Kérjük ezek hazahozatala ügyében az intézkedés folyamatba vételét.

Tisztelettel:

Csaplár Péter
titkár
Magyar Szabad Szakszervezetek

Országos Szövetsége
(Szakszervezeti Tanács) Közlekedésügyi titkára

Jelzet: MNL OL XIX–J–1–q–27891pol./1945. – Eredeti, gépelt, aláírással.

Címkék:

[elhurcolás](#) ^[6]

[malenkij robot](#) ^[7]

[katolikus egyház](#) ^[8]

[napló](#) ^[9]

[bányász](#) ^[10]

[Szeged](#) ^[11]

[Dorog](#) ^[12]

[Kesztlőc](#) ^[13]

Kiadás: 17. évfolyam (2017) 1. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/a-szegedi-puspok-ocset-az-oroszok-fogsagba-vittek>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/a-szegedi-puspok-ocset-az-oroszok-fogsagba-vittek>

[2] <https://www.archivnet.hu/sites/default/files/archivnet/hamvasendre.jpg>

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/archivnet/dorog_1.jpg

[4] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/archivnet/dorog_2.jpg

[5] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/archivnet/kesztolc_1.jpg

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/elhurcolas>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/malenkij-robot>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katolikus-egyhazi>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/naplo>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/banyasz>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szeged>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/dorog>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kesztolc>